

Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet

Ceviren Dr. ŞİRİN TEKELİ

GRAMSCİ'NİN «HEGEMONYA KAVRAMI» VE İKİ ÇİN DEVRİMİ

Gramsci, Çin devrimine tanık olamadı. Üst-yapının karmaşıklığı nedeniyle devrim müca-delesinin çok daha zorlu olduğu «batı toplu-mlarına» oranla «doğu toplumlarının» dev-rim için daha elverişli bir durumda bulunduk-larını önceden görmüş olmasına karşın çö-zümlerini yalnızca Rus devrimine dayan-dırıyordu. Bununla birlikte bugün kazandığı-mız deneylerin ışığında şunu rahatlıkla söyle-yebiliriz ki, Gramsci, bunca yıldan sonra Çin devrimi gibi sürekli bir biçimde hegemonya arayışı —devlet içerisinde, parti içerisinde ve altyapı ile üstyapı arasında yeni bir tarihi blok oluşturulmasında— içerisinde bulunan bir devrimin anlaşılabilirliği için en elverişli teorik araçları geliştiren Marksist düşünür ol-makta devam etmektedir. Bilindiği gibi, Çin'de bu hegemonya arayışı Rus devrimine oranla hem çok daha uzun dönemli bir tarihi süreç boyunca, hem de yüzyıllar boyunca «gelenek-sel aydınların» ve iktidara son derece bağımlı durumda olan çok sayıda devlet memurunun denetimi altında tutulan bir «sivil toplum»un tahkim ettiği üstyapıların türlü engelleme-lerine karşın sürdürülmüştür. Burada Gramsci'nin, «Hindistan ve Çin'de yaşlı (eski) Avrupa'ya oranla çok daha edilgin bir nitelik göste-ren asalaklık hali» konusunda yazdıklarını hatırlatmakta yarar vardır: «Tarihin zenginliğinden ve karmaşıklığından doğan gelenek ve uygarlık, geride, gelişmeye karşı koyan pek çok çökelek tabaka bırakmıştır. Bunların hep-si de devlet görevlilerinin, aydınların, din adamlarının, çapulcu toprak sahiplerinin, ti-caret erbabının ve ordu mensubunun uğradığı duraganlaşma ve fosilleşme sonucu ortaya çıkmışlardı... Hatta denebilir ki, bir ülkenin ta-

rihi ne kadar eskiyse 'ataların' 'mirasından' geçinen, yani ekonomik tarihten emekli olmuş-ların sırtından yaşayan bu katmanlaşmış, tem-beller ve asalaklar tabakası da o kadar kala-balıklaşır ve sırtta taşınması da o oranda güç-leşir.» (M. s. 313).

Bu eski ve asalak topluma karşı proletar-ya hegemonyasının kuruluşunu, daha iktidar ele geçirilmeden gerçekleştiren bir «düşünce ve ahlak devrimi» olarak kabul edeceğe olursak, Çin devriminin, Gramsci'nin düşüncesine ışık tutabilecek türden bazı özellikler taşıdığı-nı görürüz. Salt son aşaması yirmi yıl süren tarihin bu en uzun «halk savaşında» devrimci güçler, yani Komünistler yalnız silâhli müca-dele için değil, aynı zamanda, Çin'de tüm «si-vil toplum» alanına egemen olan imparator-luk döneminden ve ortaçağdan kalma üstyapı-ya karşı yeni bir üstyapı yaratmak (kurmak) amacıyla da örgütlenmişlerdi.

Çin devrimi resmen ve kesin olarak 1 Ekim 1949'da zafere ulaştıysa da —bu tarih yeni kurumsal biçimlerin, yeni yaşama ve çalışma koşullarının ortaya çıktığını sadece tescil etmekteydi— bu biçimler aslında çok da-ha önceden geliştirilmeye başlanmıştı. Öyle ki, Çin'de devrimci iktidar, devlet biçiminde ör-gütlendiği zaman kafalar olsun, toplum olay-ları ve yapıları olsun, çoktan köklü bir deği-şime uğratılmış bulunuyordu. Bunun içindir ki «geleneksel rejim» kısa sürede «kesin ola-rak zamanını doldurmuş bir rejim» haline gel-di ve devrim geriye dönülmesi imkânsız bir biçimde yerleşti. Gramsci burada Marx'a da-yanarak iki ilke ileri sürmekte; «1 — Hiçbir toplum, (çözmeyle) üstlendiği sorunları bunun için gerekli ve yeterli koşullar mevcut değilse çözemez ve; 2 — Hiçbir toplum, ilişkilerinde varolan tüm imkânları tüketmediği sürece çö-

zülmez ve yerini başka bir topluma bırak-maz.» (M. s.41).

Kültürel ve ideolojik mücadeleye verilen öncelik bakımından Çin devriminin benimsedi-ği ilkeler, yüzyılın başlarında, 1915 ile 1921 arasında (ki bu ikinci tarih Çin Komünist Par-tisinin kuruluş tarihidir) şekillenmeye başla-mıştır. 1915 «düşünce devrimiyle» birlikte bu ilkeler tamamen devrimci bir doğrultu ka-zanmış, eski üstyapının temel direklerini yık-ma amacı ön plâna geçmiştir. Bunun için, es-ki mandarinler kültürüne karşı savaş açılmış; «bilim ve demokrasi» sloganı altında, patri-yarkal (ataerki) klan ailesi şekline bürünen (ki tipik üretim-işletme birimi de bu aileydi) Konfüçyüs ailesine ve dayandığı toprak rej-i-mine karşı çıkmış ve yine kadının gelenek-sel bağımlılığına dayanan Konfüçyüs ahlâkı-na karşı «aşk (sevgi) devrimci bir duygudur» diye haykırılarak savaş açılmıştır. Toplum ve tarihte «yeninin» patlaması (birdenbire orta-ya çıkması) asıl, 4 Mayıs 1919 hareketi ile ol-muştur. Bu hareketin sağladığı başlıca yarar, Mao'nun dediği gibi, «tarihte ilk kez hem ye-ni bir ahlâk, hem de eski edebiyata karşı ye-ni bir edebiyat için bir mücadele bavaçını aç-ması olmuştur. Ancak başlatılan bu kültür ha-reketi, henüz işçi ve köylü yığınlarına ulaşabilme imkânına sahip değildi.» 4 Mayıs 1919 hareketi, geleneksel Çin'in düşüncü hanai ta-rihten itibaren başlamıştır? ya da gelenekle-rin varolan toplumsal sistemi ve onunla bir-likte tüm kültürel, ahlâki ve siyasal üstvanları yıkma imkânını yaratacak şekilde eskimesi, asılması ve sallanmaya başlaması ne zamana raslar? aibi sorulara ilk kez cevap verebil-mevi mümkün kılan bir «düşünce ve ahlâk» re-formu görünümünü tasır. Çözülmenin, Çin halk ordusunun Pekin'e alınmasından çok ön-ce başladığı biliniyor. Çin devriminin, aerekte bir anti-devlet olan devlet iktidarını, «kızıl iktidar» temeli üzerine kurduğu ve bunun da en vefkin ifadesine Yanan Cumhuriyetinde ka-vuştuu söylenebilir. Çin Komünistlerinin mü-cadelesini başka ülkelerin Komünistlerinin mücadelesinden ayıran en belirgin özellik-lerden birisi, devrimcilerin, devlet katında başlattıkları bu «özyönetim» idi. Çin devrimi, öteki özelliklerinin yanında asıl kırılarak kent-sel merkezleri birbirine kenetlenen bir dev-rim olma niteliğine sahiptir. Mao'nun tarihi

büyüklüğü, Hunan'da başlattığı ulusal devrim sırasında, yoksul köylüleri, kent proleterlerinin temel sınıfsal müttefiki haline getiren bir sınıf analizinden hareket etmesiydi ki, bu bize kurtuluş için ortak bir irade (istem) yaratmak üzere atılması gereken ilk devrim adımına iliş-kin olarak Gramsci'nin yazdıklarını hatırlatı-yor. Gramsci şöyle diyordu; «ulusal ve halkçı özlemler taşıyan hiçbir ortak irade platformu (beyanı), eğer toprağı işleyen büyük köylü kit-lelerini bu yoldan siyasal hayata katamaz ise, başarı sağlayamaz. Makyavel'in halk ordusu (milis) reformuyla anlatmak istediği buydu ve Fransız Devrimi sırasında bunu Jakobenler gerçekleştirebildiler.....» (M. s.7).

Mao, «Bir yarı-sömürge durumunda bulu-nan Çin'de devrim, ancak, köylü savaşı pro-letarvanın yönetici rolünden yoksun kalırsa başarısızlığa uğrar; buna karşılık köylülerin, isicilerden daha güçlü hale gelecek kadar ae-lismelerinden endişe etmeye hiç ver yoktur.» der. (Komünist Parti merkez komitesine su-nulan 5 Nisan 1929 tarihli rapor. Mao'nun 5 Nisan 1929'da Lin Piao'ya yazdığı mektupta zikrediliyor).

Çin devriminin «kızıl iktidar» toplumsal dönüşümde bir vasi rolü oynamıştır; tıpkı, ae-leneksel bürokratik devletin, esrafın avrıcılık ve toprak üzerindeki tekellerini korumaya yönelik rolü aibi. Mao'nun tarihte bir devrim-ci olarak sağladığı en büyük başarı; çok sıkı bir biçimde köy bağlamından kavnaklanan fa-kat avnı zamanda sınıfsal ilişkilerin altüst olu-sundan da yararlanan temel ortak (kollektif) kurumları kurma denemesine girişmesidir (Gramsci'nin de bir devrimci olarak aldığı), tarihi değer taşıyan deney modern fabrikacı kentsel ve kırsal çevresine bağlanması ve isci konseplerinin, daha iktidarın ele geçirilmesin-den önce, oluşacak yeni iktidarın çekirdeğini meydana getireceğini görmesiydi).

Çin devriminin izlediği gelişme süreciyle ilgili olarak burada Gramsci'nin su devisini hatırlatmakta fayda görüyorum: «Heaemonv aslında ahlâki-siyasal bir olgu olmakla birlik-te, ekonomik bir olgu olma niteliğini de tasır. Çünkü heaemonvanın temelini, yönetici aru-bun en belirleyici ekonomik faaliyet alanında ovnadaı basat rol belirler.» (M. s.31). Avnı se-kilde, kitlelerin egemen gruba kendiliğinden onay (consensus) vermeleri; «egemen gru-

bun üretim alanında sahip olduğu işleve ve konuma» bağlıdır. (I. s.9).

İktidarın doğrudan doğruya ele geçirilmesinden önce şekillenen devlet kavramı ya da yeni tip bir devlet iktidarı da yine, ekonomik duruma, üstyapısal devrim arasındaki bu sıkı bağlılık çerçevesinde örgütlenir.¹

1936'dan 1948'e kadar süren Yenan devletinin yeni bir iktidar oluşturma deneyiyle ilgili olarak belirtilmesi gereken bir nokta da, Yenan'ın yalnızca merkezî hükümetin yeniden toplandığı ve kurtuluş ordusu komutanlığının bulunduğu bir yer olmayıp, aynı zamanda «gerçekliğin yeni bir kavranış tarzı»ndan yana olan yönetici çekirdeğin de toplandığı bir yer olmasıdır. Bu yeni dünya görüşü, bir yandan köylülerin toprakı mülk edinmeleri temelinde dayanan yeni ekonomik yapı kurulurken oluşturulan yeni üstyapı yardımıyla, köylülerin ötedenberi benimsemiş oldukları sağduyuyu «eskimiş» ve geçersiz kılacaktı. Bu üstyapı bir yandan kol emeğiyle kafa emeğini birleştirerek bir yandan yazı ve ifade tarzlarının yenileştirilmesini temel alan yeni bir eğitim anlayışı benimseyerek ve nihayet ataerkil sisteme, bâtil inançlara ve dine karşı çıkan yeni bir evlilik düzeni kurarak, toplumsal ilişkilerin hemen tüm anahtar kesimlerini düzenlemekte olan eski ideolojivî darmadağın edecekti. Mao tarafından mahkûm edilen «üç bağıllık» (kulları prene, çocukları babava ve karı kocava başlayan bağıllıklar) bu köklü «düşünce ve ahlâk» reformunun özünü oluşturmaktaydı. Ve bu reform, ortaya salt bir egemenlik tarzı olarak değil, eski egemen sınıfın hegemonya gücünü sifra indiren bir yönetim tarzı olarak çıkmakta ve daha «siyasal toplum» ele geçirilmesine imkân veren ileri bir hegemonya biçimi kazanmaktaydı. 1972 Kasım'ında Yenan'da geçirdiğim dört gün boyunca, müzeden müzeve, mağaradan mağarava koşarak, Mao'nun bu dönemde yazdığı en önemli metinleri yeniden okuduğumda, Çin tarihinin bu dönemine damgasını vuran ve aynı koşullar altında yeniden yaşama imkânımız bulunmayan bir silâhli mücadele deneyini izlemekle kalmadım; aynı zamanda Çin devriminin başlattığı ideolojik dönüşüm etmenlerinin neler olduğunu kavrama imkânını elde ettim. Ve hayatın tüm yanlarını, insan düşünce ve eyleminin (pratiğinin) tümünü içine alan (kav-

rayan) yeni, bütüncül ve mükemmel bir hegemonyanın karmaşık mozayığını, adeta o tarihi deneyi kendim yaşıyormuşum gibi, parçalarını tek tek bir araya getirerek kurmayı başarsaydım, bunda kendimi Gramsci'nin düşüncesine dayandırmış olmam özellikle etkili oldu. Böylece, Mao'nun gerçekleştirdiği ve milyonlarca, başeğmeğe alışmış, geri insanın düşüncesini değiştiren ve dahası, onları, henüz iktidar ele geçirilmeden yönetici bir sınıf haline getiren o muazzam praksis felsefesinin nasıl yaratıldığını anlamam mümkün oldu. Tüm Çin devrim deneyinin özü, silâhli mücadeleyle, askerî savaşı ideolojik mücadele ile (ve önceliği ona vererek) birleştirmesinde yatar. Büyük bir bölümü 1935 ile 1948 arasında yazılmış bulunan Mao Ze-Dung'un tüm eseri de, büyük bir devrimci şef açısından başta gelen sorumluluğun (görevin) varolan devlete karşı yeni ve hem egemenlik, hem de yönetim ilkesini dönüştüren, yepyeni bir dünya görüşünün taşıyıcısı olan bir devlet oluşturmak için, o devletin temellerini atmaya varan siyasal-kültürel aygıt ile devrimci güçleri hazırlamak olduğunun en açık bir kanıtıdır. Oysa yönetmek sosyalist bir rejim altında «düşünce ve ahlâk» reformunu daha ileri aştürmek, kendi saflarında yer alan «organik» avdınların sayısını artırmak ve kitleleri, düşünsel yönetim işlevini doğrudan üstlenecek bir düzeye getirmek demektir. Ve sonunda 1966-1969 kültür devrimine varan, uzun oluşturma süreci ile Çin devrim deneyi başka şeylerin varısira, Gramsci'nin savunduğu «toplumda avdınların işlevlerini yerine getirme imkânı her insana verilmese de..... bütân İnsanlar avdındır.» (I. s.6) ve bunun içindir ki, «Düşünsel bir müdahalevi dışlayan (dışta bırakan) tek bir insan etkinliği mevcut değildir. Etkin insanı (homo faber) düşünen insandan (homo sapiens) ayırmaya imkân yoktur.» (I. s.6) şeklindeki tezin ne kadar doğru olduğunu ortaya koymuştur.

Devrimci Çin'in karşımıza en azından stratejik bakımdan çıkardığı sorun işte bu, kafa emeğiyle kol emeğini bir arada kullanan «bütân» (total) insanın yaratılması sorunudur.

İkinci Çin devrimi yani kültür devrimi de özellikle başlangıç aşamasında, ülkenin siyasal, toplumsal ve kültürel hayatında yeni bir mücadele başlatmıştır. Bu şekilde, sosyalist devletin kuruluşundan beri üstyapıda ilk kez

bir devrime girişiliyordu. Yüz milyonlarca kişi, «devrim aydın», yani yepyeni bir dünya görüşü edinen insan haline geliyor ve yeni bir ayrıcalıklı bürokratik sınıfın oluşması tehlikesini bertaraf edecek şekilde, hem kafalarıyla hem de kollarıyla çalışmaya koyuluyordu.

Mao Ze-dung'a göre iktidarın ele geçirilişi salt yapıya özgü kalırsa kazanılan zafer hiç de kesin olamazdı. «Eğer işçi sınıfının hegemonyası kurulmak isteniyorsa, iktidar ideoloji düzeyinde ele geçirilmelidir» (Wenhui Pao, 30 Ocak 1967). Başka bir deyişle; teknik ve sınıf bakımından ilerlemekte olan bir ülkede; üretici güçler ve üretim araçlarının gelişmesine paralel olarak işçi sınıfı hegemonyasını pekiştirmek ve gerçek bir hale getirmek için de bir mücadele vermek gerekecekti. Böylece; yeni devrimin en başta gelen hedefi, eskiden kalan ya da sosyalist toplum içerisinde yeniden oluşma eğilimi gösteren her türlü hiyerarşi ve teknokrasî kalıntısını, tasfiye etmek olarak belirlenmiş olmaktadır. Yeniden oluşması önlenmeye çalışılan ilk hiyerarşi, kol emeği ile kafa emeği arasındaki bölünme idi.

Burada ağıdülen amaç, kendilerine tabi kılınan yönetilenleri ezen, «sömürücü» yöneticilerin mevdana atıldığı yeni bir yönetici sınıfın oluşmasını enellemektir. Yeni ayrıcalıkların her türüne kesin olarak son verebilmek için, yalnız okul ve eğitimdeki secme (eleme) yöntemlerinin değil; fakat doğrudan doğruya proletarya devleti kavramının, siyasal iktidarın niteliğinin ve onlarla birlikte; «devletin ideolojik avadınlarının» tümünün yeni bastan ele alınması gerekiyordu. Oysa devletin «ideolojik avadınları» ordunun, varı avadınını, siyasal, sendikal, toplumsal örgütlenmenin varısira aile birimini ve nihayet partivî de içine alıyordu. Çin kültür devrimine benzer olayların yorumlanması bakımından en iyi islenmiş teorik araçları da bize yine Gramsci sağlamaktadır. Çünkü son kertede üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında bir celiskinin patlak vermesine tekabül eden, «siyasal toplum» «sivil toplum» ayrımını Gramsci, ileride kurulacağı düşünülen sosyalist devlete de uygulamaktadır. Tıpkı, salt egemen değil aynı zamanda yönetici olan bir iktidar anlamına gelen hegemonya kavramını da sosyalist devlete uyguladığı gibi... Buna göre «sivil top-

lum» ile «siyasal toplum» arasında bir (bölünme) ayrılma varsa, ortaya yeni bir hegemonya sorunu da çıkar; başka bir deyişle, devletin tarihî tabanında bir kayma meydana gelir. Bu durumda siyasal toplum, en aşırı (uç) şekline bürünür: Siyasal toplum ya sallanmakta olanı, kaba güçle destekleyerek sürdürecektir ve yeniye karşı savaş açacak ya da «yeni» gelişmesi sırasında karşısına çıkar her türlü engeli yıkıp geçecektir. (M. s. 161).

Çin'de de kültür devrimi ve «kızıl muhafızlar»la ortaya çıkan aşırı «siyasal toplum» şekli yeni bir «sivil toplum» yaratmak durumundaydı. Bu, sosyalist bir rejimde bile pekala geriye (eskiye) dönük olabilirdi. Yine, Çin olayları sırasında karşılaştığımız, devrim komitelerinin iktidara el koyması olayını açıklarken de Gramsci'nin altyapı ile üstyapının birliği, karşıtların, farklıların birliği şeklinde tanımladığı «tarihî blok» kavramından yararlanmak mümkündür.

Gerçekten de kültür devrimi sırasında devrim komitesi, kitlelerin eleştirisi karşısında çözülmeye başlayan partinin yerini alan yeni bir «tarihî blok» rolü oynamıştır ve daha da önemlisi savunduğu tez, açıkça, altyapı ve üstyapının birliği tezidir: Ünlü «devrim yapalım, üretimi artıralım» sloganının özet bir deyişle anlattığı gibi. Devrim komiteleri, kuruldukları andan itibaren Paris komününden ve üyelerin seçimi ve komitelerin kuruluşu bakımından onun dolaysız demokrasi yönteminde esinlendiklerini savunmuş, kendilerini kitlelerin (halkın) iradesini dile getiren yeni bir kurum olarak tanıtmışlardı. Bu yönüyle de ikinci Çin devrimi Gramsci'yi ve onun o sırada Sovyet rejimine atıfta bulunarak ısrarla savunduğu şu görüşü hatırlatıyor: Proletarya diktatoryasının devletinde «onay sadece oyla ifade edilmez. Aksine onayın sürekli olarak canlı kalması gerekir. Öyle ki, onaylarını veren kitleler, bir ölçüde kendi kendini yönetmenin bir türü olarak kabul edilebilecek olan devletin, 'memurları' haline gelsin ve seçimler de bu devlet memurlarının, özel bir gönüllülük temelinde göre atanma yolu olarak görülsün. Bu durumda seçimler artık, belirsiz ve genel mahiyette programlar çerçevesinde değil, somut düzeyde yürütülen güncel çalışmalar temelinde göre yapılır; onaylarını veren kitleler de yasalarca tanımlanmış basit birer yurttaş

olmanın ötesinde, işleri gerektiği gibi yapmak üzere sorumluluk alan ve yoğun biçimde çalışan bir öncü ordusu oluşturmayı kabul ederler.» (M. s. 81 - 82).

Kültür devrimi sonunda ortaya çıkan yeni tip yönetici, Dalai Lama'nın, ona yukarıdan verilen ilahî niteliklerini taşımaz. Ama, o daha da fazlasını yapmayı üstüne alan, yönetim çalışmasıyla pratik çalışmayı birleştiren (bağlayan) bir kişidir: Gerçek anlamda bir anti-bürokrattır; işine her an son verilebilecek olan bir yöneticidir. Mao'nun iktidara yeniden yerleşme eğilimi gösteren «bürokratik kast»a karşı yürüttüğü mücadele, aslında kendisi hiçbir zaman bir hükümet deneyi yaşamamış olan ama, bürokracılığın yeniden dirilişinden kaynaklandığını düşündüğü SSCB'ndeki 1926 bunalımına tanık olmuş olan Gramsci'nin bu konudaki endişelerini aklı getiriyor. Gramsci, 1926 bunalımı için şöyle diyordu: «Zorlama gücünü bürokrasi, yani yönetici sınıfın kristalleşmiş şekli kullanır ve belirli bir anda bir kast haline dönüşme eğilimi taşır.» (M. s. 87) («liberalizmin zaafının kökenini», Gramsci burada görmekteydi. a.g.e.). Bürokrasiye karşı, Çinli'lerin yaptığı gibi, sosyalizmde bile yeniden oluşabilen hiyerarşik piramidi yıkmak ve halkın, halk tarafından da benimsenen her tür göreve seçilebilmesi hakkını savunmak gerekir. «Bu hak, liberalizmin hem en aşırı bir ifadesidir, hem de onun tasfiye edilebilirliğinin bir koşuludur.» (M. s. 87).

PARTİ ANLAYIŞI

Bazı yönlerden Gramsci ile Mao'yu birleştiren düşüm, parti anlayışları, parti-kitle ilişkisine dair görüşleridir. **Kültür devrimi** sırasında Çinlileri uğraştıran endişeler arasında başta gelen birisi, partinin **bürokratlaşması** ve kemikleşmesine karşı durabilmek; gerçek bir demokrasinin —proletarya demokrasisinin— ve etkin bir **demokratik merkezîyetçiliğin** temellerini atabilmek için, bu ilişkinin nasıl ele alınması gerektiği sorunu idi. Bu arada Gramsci'nin, Lenin'in ünlü parti içi «Demokratik merkezîyetçilik» tanımına karşı, onun karşıtı ve karikatürü olan «bürokratik merkezîyetçilik» ihtimalini ortaya atan ilk Marksist düşünür olduğunu belirtmek gerekir. «Bürokratik merkezîyetçiliğin» parti içi demokrasi üzerinde sürekli bir baskı yarattığını, parti iktidarına bir

çeşit polis (örgütü) niteliği vererek, onun yapısını bozabilecek kadar tehlikeli olduğunu ilk gören kişilerden birisi olan Gramsci, buradan hareketle, parti-kitle ilişkilerinin, anti-bürokratik temeller üzerinde yeniden düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu önerisiyle Gramsci, Mao'nun ünlü «kitlelerden kitlelere» ilkesine ve Çin'de kültür devrimiyle başlayan, partinin yıkılıp yeniden kurulması sürecine (Çin Komünist Partisince benimsenen; «bir ikiye bölünür» ilkesi) oldukça yakın düşen bir çözüme varmaktaydı. Şöyle diyordu, Gramsci: «partilerin işleyiş tarzı, onları birbirinden ayırmaya imkân veren ölçütleri de belirler: parti ilerici ise, demokratik olarak da işler (demokratik merkezîyetçilik anlamında) gerici bir nitelik kazandığı zaman ise bürokratik olarak işler, (bürokratik merkezîyetçilik anlamında). Bu ikinci durumda parti ancak, yürütme işlevini yerine getirebilir; karar alma (yasama-deliberatine) işlevini yitirmiştir. Bu duruma geldiği zaman parti, kelimenin teknik anlamında artık bir polis örgütüne dönüşmüştür ve hâlâ taşıdığı 'siyasal parti' adının da bir efsaneyi gizleyen bir olmanın ötesinde hiçbir anlamı kalmaz». (M. s. 26).

Bunları yazdığı sırada hapisanede bulunan Gramsci'nin SBKP'nin Stalinizm altında geçirdiği gerilemeden ne ölçüde haberdar olduğunu bilemiyoruz. Ancak çok açık olan bir şey, Gramsci'nin imkânları ölçüsünde her zaman karşı çıktığı, partinin yozlaşması ve gerici bir niteliğe bürünmesi olayıyla **Stalin gerçeğinin** birbirine tekabül etmekte oluşuydu. Bunun en iyi kanıtı, Stalin adından söz edilmesine karşı; «bürokratik merkezîyetçilik» suçlamasının onu hedef alarak söylenmiş olmasıdır.

Gramsci, **Defterler**'inin başka bir yerinde «demokratik merkezîyetçiliğin» yapısı ve kitle-parti-kitle ilişkisi hakkında daha kesin bir açıklama verir. Örneğin, Katolik kilisesinde gördüğümüz gibi aslında «bürokratik merkezîyetçilikten» başka bir şey olmayan yönetim biçimlerinin, yanlış olarak «organik merkezîyetçilik» diye adlandırılışına değinir, Gramsci. Oysa, «organik karakter, ancak, hareket halinde diyebileceğimiz bir 'merkezîyetçiliğe' özgü olabilir; yani organik merkezîyetçilik ancak, tabandan gelen itme ile tepede alınan kararlar arasında sürekli olarak

denge kurarak, gerçek harekete ayak uydurabilir ve ancak kitlelerin derinliklerinden gelen öğeleri, yönetim aygıtının sağlam örgütüne katarak, deneylerin sürekliliğini ve birikimini sağlayabilir. Bu tür merkezîyetçilik; 'organiktir' çünkü, tarihî gerçekliğin ortaya çıkış biçimi olan hareketliliği dikkate alır ve kendisini bürokrasinin dar kalıpları içine hapsedmez. Aynı şekilde, organik merkezîyetçilik, az çok dengeli ve sürekli olan ya da öngörülmesi az çok mümkün olan bir hareketlilik gösteren şeyleri de gözönünde bulundurur. Bu istikrar ögesi..... yönetici grubun merkez çekirdeğinin gösterdiği organik gelişmenin bir sonucudur..... Toplumsal bakımdan bağımlı durumda bulunan grupları temsil eden partilerde bu istikrar ögesi, ayrıcalıklı grupların değil de ilerici ögelerin hegemonyasının kurulması açısından zorunludur. İlerici ögeler derken, yakın ve müttefik oldukları halde homojenlikten henüz uzak ve hâlâ tereddüt etmekte olan güçlere oranla organik şekilde ilerici olan gruplardan söz edilmek istenmektedir... Demokratik merkezîyetçilik farklı belirlemelere imkân veren yumuşak bir formüldür. Devamlı olarak ayak uydurmak zorunda olduğu ihtiyaçlara uygun bir biçimde kullanıldığı ölçüde canlılığını korur. Demokratik merkezîyetçilik, görünüşte varolan çeşitliliğin altında yatan değişmeyen, ya da aksine görünüşte varolan homojenliğin altında yatan çeşitliliğin, hattâ karşıtlığın ne olduğunu eleştirel bir tavırla ortaya koymaktır; benzerlikleri olan şeyler ancak bu yoldan bir araya getirilebilir ve koordine edilebilir. Ancak bu yapılırken koordinasyon ve birleştirmenin soyut, tümünden gelimci nitelikte ve ussal bir şemanın ürünü değil; deneysel, tümevarımcı ve pratik (somut) bir ihtiyacı dile getiren bir çözüm görünümü kazanmasına özen gösterilmelidir. Bilindiği gibi birinci çözüm 'saf' (katıksız) aydınlara özgüdür. (Oysa bunlar tam bir eşektir!)» Demokratik merkezîyetçilik, teori ile pratik, aydın tabakalar ile halk kitleleri, yönetenler ile yönetilenler arasında «organik bir birliğin» bulunmasını gerektirir; buna karşılık bürokratik anlayışta, yaşayan, canlı bir birlikten söz edilemez. Bu «bir tür durgun, sakin ve görünüşte sessiz bir bataklık gibidir... yani burada her biri bireysel bir bütün» (urile) oluşturan tüm bu öğeler

rin, aralarında hiçbir bağıllık bulunmaksızın, mekanik bir biçimde yanyana dizilmiş olduğunu görürüz (M.S.76-77).

Parti içerisinde, parti-kitle, yöneten-yönetilen ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusunda ortaya attığı bu yeni görüşten kaynaklanan, bürokracizm eleştirisi, Gramsci'nin düşüncesinin hiç değişmeyen öğelerinden birisi, ve adeta güncel siyasal seçimlerin ötesine uzayıp giden bir «kıvılcık» tel gibidir. Tüm kültür devrimi deneyi, partinin, proletarya diktatoryasının egemen ögesi, yönetici çekirdeği, öncüsü olduğunu ortaya koymuştur. Parti kendisine düşen bu rolü, kitlelerle ilişkisini proletarya demokrasisi temeline dayandırdığı ölçüde ve proletarya demokrasisinin de somut bir düzeyde gerçekleşmesi gereken bir kitle çizgisinden beslenmesi ölçüsünde yerine getirebilir. Parti ile kitle ilişkilerine bu açıdan bakılması, Gramsci'de de gördüğümüz gibi, Marksist-Leninist partinin siyasal önemini ve eylem gücünü artırır. Partinin, hegemonya rolünü, onu, en geniş bir proletarya diktatoryası tabanına oturtarak sağlamlaştırır; partiye, Gramsci'nin deyişi ile «teori ile pratik, yöneten ile yönetilen arası organik birlik» kurma imkânı sağlar ve nihayet, Mao'nun ünlü formülü gereğince, partinin herhangi bir üstünlük duygusuna ya da «halkı eğitime iddiasına» kapılmasını önleyerek, «proletaryadan yeni kan almasına» fırsat verir. Liu Chao-Chi'nin parti anlayışına karşı verilen mücadele, **Stalinci ve Stalin-sonrası parti anlayışına** oldukça benzeyen bir parti anlayışına karşı verilen bir mücadeledir. Gerçekten de Çin'de, bizzat partinin içerisinde süregiden çatışmanın en belirgin özelliği, bunun, doğrudan doğruya kitlelere yön verme durumunda olan partinin bu rolüne değgin bir tartışma olması kadar, partiye yön verme durumunda olan kitlelerin yerini ve parti içerisindeki rollerini belirlemeye ilişkin bir tartışma olmasıdır. Gramsci'nin gözünde parti hiçbir zaman «thomist» bir anlam kazanmamıştır. Yani parti ne ilahî bir gerçeğin taşıyıcısıdır ne de skolastik bir varlıktır. Aksine, onun düşündüğü parti, tarihî gerçeklikle, içiçedir ve **organik karakteri** de bürokrasi içinde donup kalmayarak **harekete** (devinime) ayak uydurabilmesinden gelir. Mao'ya göre de parti, tarihî bir bağlamda etkili olan (harekete geçen) bir

güçtür ve bu niteliğinden ötürü de doğru devrimci çizgiyi belirlemek üzere verilen mücadelelerin gerçek sahnesidir. Parti, (bazan) geriye de gidebilen, yozlaşabilen, revizyonizme sapabilen, canlı (yaşayan) bir bünyedir ve tüm canlılar gibi o da, oksijen alma ve karbon gazını bedeninin dışına atma ihtiyacını duyar.

Mao, Çin'i, Sovyetlerin yaşadığı olumsuz deneye düşmekten korumak istemektedir. Sovyetler «herkese açıklık (seçilebilirlik) ilkesine dayanmayan bir iktidar ve bir ağız görevi» varır ve yönetici kadro, «yeni bir sınıf» ağız ise bile, gerçek anlamda bir kasta konuşmuş, bir kast halinde kristalleşmiştir. Herimizin tanık olduğu gibi, SSCB'de «sivil toplum» ile «siyasal toplum» arasında doğan uçurum, siyasal toplumu «aşırı bir biçim» almaya götürmüştür (zorlamıştır).

Uyie ki, SSCB'de siyasal toplum, Çin'de kültür devrimiyi olanların tam aksine, tutucu ve baskıcı bir niteliğe burunmuştur. Hegemonik yönetici iktidarın ve kitleler katında sağlanan onayın tabanı sınırlanmış baskı anı, sistemin içtutarılığını sağlayan, en önemli etmen haline gelmiştir. Bunun için ki, siyasal hegemonyanın ele geçirilmesi (kuruluşu) yalnızca üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında bir çelişkinin ortaya çıkmasına bağlanamaz; bunun yanısıra ve onunla eşanlı olarak, bağımlı sınıflar (parti aracılığıyla) siyasal ve kültürel yondaen bilinçlendirme sürecinin de sonuç vermesi gerekir. Bu siyasal ve kültürel bilincin ilkin kısmı (parti içinde) sonra da genel olarak (kitlelerde) uyanması için, acil sınıf çıkarlarının yönlendirdiği eylemle toplumsal ve siyasal sorunların bir bütün halinde görülebilmesine imkân veren kavrayış arasındaki çelişkinin, egemen düşüncelere yöneltilerek eleştirilerle giderilmesi ve bir birliğe varılması gerekir. Bu yeni bilinç, sınıf çıkarıyla siyasal programın; bunlarla, ardında yatan dünya görüşünün; eylemle düşüncenin uyum içinde olmalarını sağlar. Demek ki Gramsci hegemonya kavramını somut, toplumsal hayatta, sınıfsal konumla, düşünce düzeyinde sahip olunan bilinç arasında, mutlaka, birebir bir tekabül durumu bulunmayabileceğini; bunlar arasında karmaşık ve çelişkili bir ilişkiler bütünü kurulabileceğini göstermek üzere kullanmaktadır.

Hegemonya kavramının Sosyalist devletin kuruluşundan gerek önce gerekse sonra taşıdığı anlam bakımından Gramsci ile Mao ve Gramsci ile Çin devrimi arasında bir yakınlık kurarak yapmak istediğim şey, Gramsci'nin hegemonya kavramını, tüm teorik ve pratik zenginliğiyle devrimci sınıfa önermekle nereye varmaya çalıştığını, kaba çizgileriyle ama somut bir biçimde göstermekti. Bu kavramı önermekle, Gramsci Marksizmi ve dolayısıyla devrimci eylemi, mekanik maddecilikten ve revizyonizmden kurtarmak istiyordu. Hegemonya, diyalektik maddecilikte ileri doğru atılmış bir adım (dir); devrimci praksise yol gösterebilecek güçte bir kavramdır. Şimdi girişeceğim analiz de, yine Çin'de meydana gelen olayları ve özellikle kültür devrimini ele alarak, yani dolaylı bir yoldan, bence mutlaka hatırdan tutulması gereken bir hipotez önermeyi amaçlamakta. Bir siyasal yorum hipotezi olan hipotezim şu: doğruya ancak tartışarak varılabilir.

DOGMATİZME KARŞI BİLİNÇLİ DOĞRU

Doğruya tartışılarak, hoşgörü (içinde) ulaşılmalıdır; şiddet yoluyla değil! Bu görüş, Çinlilerin 16 Nokta Belgesinde açıklanan tezlerini ve yine onların ortaya attığı «yanlış düşünce sopyayla kovulmaz» sloganını hatırlatıyor. Gramsci ise 1916'da «Herkesin kendi doğrularını başkalarına kabul ettirmeye çalışması (... ..) hem ahlâkidir, hem de gerekli» diyordu. Fakat doğrular arasındaki mücadelede, zafere ancak düşüncelerin yayılmasıyla ulaşılmalıdır. Şiddet, sınıflar arasındaki ve ne yazık ki devletler arasındaki uyumsuzluklara son vermenin en iyi yolu olabilir; ama hiçbir zaman, insanın insanla ve ahlâkın ahlâkla olan uyumsuzluğuna son vermenin en iyi yolu değildir». 1917 Aralığında, hoşgörü-katılık (uzlaşmazlık) ilişkisini ele aldığı *Il Grido del popolo*'sunda Gramsci şunları yazıyordu: «Topluluk üyeleri, aralarında bir anlaşmaya varmalı; tartışma yapmalıdırlar. Tartışma sonunda düşünceleri ve istemleri arasında bir yakınlık doğmalıdır. Herkes için kendi açısından doğru olan, karmaşık doğru içinde öbür doğrularla birleşmeli ve aklın mutlak bir ifadesi haline gelmelidir. Bunun gerçekleşmesi, tartışmanın tam ve içten olabilmesi için; sınırsız bir hoşgörünün varılması gerekir. Herke-

sın, doğruya ancak bu yoldan varılacağına inanması gerekir, ki, doğruya varılabilirsin. Eyleme geçme anında herkesin aynı görüş çevresine birleşmesi ve birbirini desteklemesi gerekir (...) Eğer tartışma sırasında hoşgörü olunmuşsa; eğer hazırlıklı olan, daha az hazırlıklı olana, doğruya erişmede yardımcı olmuşsa; eğer sorunun tüm yönleri gözden geçirilmişse ve eğer hayale hiç kapılmamışsa, o zaman ve ancak o zaman, eylemde katı (uzlaşmaz) olunabilir (...) Biz; ancak otoriterizmin ya da putlaştırmanın bir ürünü olan hoşgorusuzluğa karşıyız; çünkü hoşgürsüzlük, uzun vadede anlaşmaları ve ahlâken herkes için uyuması zorunu olan kuralların kabulünü imkansız kılar. İmkansız kılar, çünkü onların kabulüne herkes özgür biçimde katılmamıştır. Ve bu tur hoşgürsüzlük, kaçınılmaz olarak, katılaşma, kararsızlığa (tutulmuş çizgide kararlı olmamaya) ve toplumsal organizmaların dağılmasına yol açar.» (S.G.S. 137).

«Doğruyu hiçbir zaman; sanki tam anlamıyla oğunlaşmış ve mükemmel bir şeymiş gibi, dogmatik ve mutlak bir biçimde ortaya koymamak gerekir». Doğrunun aranışı her zaman ortak bir toplumsal olgudur ve doğruya ancak «tartışma ve polemiklerde büyük bir hoşgörü gösterilirse erişilebilir». Dolayısıyla, «bir itiraz ileri sürüldüğü zaman, buna ne şaşırılmı, ne de kızılmı. En şaşırıcı (akıl almaz) itirazın bile bir nedeni vardır ve bir itiraz ancak anlaşıldığı, akılcı yoldan bertaraf edilebildiği takdirde itiraz olmaktan çıkar; itiraz ileri sürmüş olan ikna edilebilir» (S.G. S.261). Eğer bu tutumu takınmayı başarabilmişsek bu, «ideolojinin tutsağı olmaktan kurtulduğumuz (sağlıksız; körükörüne saplanılan ideolojik fanatizm anlamında) yani bilimsel araştırmada tek geçerli yol olan 'eleştirel' yaklaşıma ulaştığımız anlamına gelir» (M.S. S.21).

Çin kültür devrimi sırasında da «halk arasındaki çelişkileri doğru çözmek» (1966 Ağustosunda açıklanan 16 Nokta Kararının 6. Noktası) adı altında, Gramsci'nin görüşlerine çok benzeyen görüşler öne sürülmüştü: «Halk kitleleri arasında farklı inançların bulunması olağandır. Farklı inançların karşı karşıya gelmesi ise kaçınılmazdır; hem de gerekli ve yararlıdır. Sonuna dek götürülen olağan bir tartışma sırasında, halk kitleleri hangi inan-

cın daha doğru (haklı) olduğunu saptayabilir; yanlış olanı düzeltebilir ve yavaş yavaş bir görüş birliğine ulaşır. Tartışma boyunca, olgulara dayanılarak akıl yürütme ve karşısındakini akıl yoluyla ikna etme yöntemleri kullanılmalıdır. Farklı görüşte olan azınlığın boyun eğmesi için zor yoluna başvurmak gerekmez. Aksine azınlık korunmalıdır; çünkü bazan gerçek ondan yana da olabilir. Yanlış görüşleri olsa bile azınlığa her zaman kendi görüşünü savunma ve saklı tutma imkânı verilmelidir.

«Tartışma sırasında yalnızca akıl yoluna başvurulmalı, tehdit ve zor kullanmaya hiçbir zaman yeltenilmemelidir.»

HEGEMONYA VE «DÜZENLENMİŞ TOPLUM» ARASINDA YER ALAN PROLETARYA DİKTATORYASI

Sosyalist bir devlette proletarya demokrasisi, demokrasi kavramı ile hegemonya kavramı özdeşleştiği zaman aşağıdan yukarı doğru bir hareket yaratır. Gramsci bunu şöyle anlatıyor: Demokrasinin çeşitli anlamları arasında bence en geçerli ve somut olanı, hegemonya kavramı ile ilinti kurduğumuzda ortaya çıkan anlamdır. Bir hegemonya sisteminde yöneten grupla yönetilen gruplar arasında demokrasi vardır. Ekonomi geliştiği ve dolayısıyla yasa (hukuk) bu gelişmeyi yansıtan bir duruma geldiği zaman, yönetilen gruplardan yöneten gruba doğru bir geçiş (moleküllerin geçişi gibi) başlar (M.S.160).

1924 yılında, Gramsci henüz «olması gereken» proletarya demokrasisi ile «olan» mevcut Sovyet rejimi arasında bir özdeşlik kurmakta iken; diktatorya-hegemonya ilişkisine geçerli bir çözüm bulabilen bir proletarya rejiminin «baskıcı değil, gelişme yolunda (Komünizme doğru gelişme yolunda —M. A.M.) olan bir diktatorya» olduğunu yazmaktaydı. Çünkü orada «aşağıdan yukarı doğru sürekli bir hareket, toplumsal ilişkiler bütünü'nün sağladığı sürekli bir yer değiştirme, hiç durmayan bir insan dolaşımı (rotation) görülür» ve bunun bir sonucu olarak «fabrikadan hükümete dek» toplumun her yerinde «proletaryanın yönettiği ve denetlediği» yeni bir hayat tarzının geliştiği göze çarpar. (O.N. 27 Aralık 1919).

Gramsci yorumlarının genellikle karan-

lıkta bıraktıkları bir nokta da kültür ve siyasetin yenilenmesi için verilecek mücadele ile parlamentarizmin kesin olarak mahkûm edilmesi arasında Gramsci'nin her zaman kuvvetli bir ilinti kurmasıdır. «Özel mülkiyeti, sınıfları ve ulusal ekonomileri ortadan kaldırarak rekabete son verecek olan, geçiş devresinin 'Sosyalist devlete düşen görevler' parlamenter demokrasi ile gerçekleştirilemez» (O.N. 12 Temmuz 1919); proletarya demokrasisi devleti, halk kitlelerinin kesin kurtuluşlarına doğru ilerledikçe ve kitleler kendi-kendilerini yönetme (auto-government) yeteneğini kazandıkça; sahte temsil yollarını (biçimlerini) tasfiye edecek olan bir devlet biçimidir. «Proletarya devleti, (tipi) mali oligarşi egemenliğinin ikiyüzlü yönetim biçimi olan sahte burjuva demokrasisi değil, tüm çalışan kitlelerin özgürleşmesini sağlayan proletarya demokrasisidir; parlamentarizm değil, kendine özgü seçilmiş organlar aracılığıyla gerçekleştirilen bir kendi kendini yönetme biçimidir; kariyer bürokrasisi değil, sosyalizmi kurmak üzere ülke yönetimine gerçekten katılan ve doğrudan halkın kurduğu idare kademeleridir» («l'Internazionale comunista» —Komünist Enternasyonal— O.N. 24 Mayıs 1919).

Gramsci'ye göre, proletarya demokrasisi, demokratik olma niteliğine en geniş çapta sahip olan bir yönetim biçimidir. Bu açıdan Gramsci'nin, **Sovyetleri**, işçi sınıfı içindeki farklı eğilimlere özgür ve verimli bir tartışma ortamı hazırlayan kurumlar olarak görüp yücelttiği ve konseyler teorisiyle onlara birtakım sihirli erdemler yüklediği söylenebilir de bizim için asıl önemli olan, onun gerçeliğinden itibaren benimseyip sonradan **Defterler**'inde de sadık kaldığı temel çizgidir. Bu çizginin ana ilkesi, proletarya devletinde, parlamenter burjuva demokrasisinden yararlanmaya imkân bulunmadığı ve bu nedenle, «...bir düşünce ve ahlâk reformuna» girişilmesinin kaçınılmaz olduğuydu. Proletarya devletinde, temel olarak Paris komününden esinlenen bazı yeni kurumların yaratılması gerekiyordu. (Tıpkı, 16 Nokta kararlarında, kültür devriminin başlangıcında Çin'de seçimler yapılması isteminin dile getirilişi gibi...)

Lenin'in çok daha önceden proletarya diktatoryasının özünün salt şiddete dayanmadığını, hattâ şiddetin burada, birinci derecede bir rol bile oynamadığını, aksine prole-

terya diktatoryasının daha çok yöneticilik yeteneğine dayandığını, söylediğini gördük. Aynı şekilde Gramsci de «salt baskıya dayanan hareketler ancak kısa vadeli olarak başarı sağlar, proletarya diktatoryası gibi gelişme halinde olan hareketler ise baskının yanısıra, ileride girişilecek eylemler için elverişli koşulları yaratmak ve korumak zorundadır. Bunlar arasında, halkın eğitimine de yer vermek gerekir» (p.p.s.34) demektedir.

Gramsci, bu düşünceyi sık sık vurgular: bir sınıfın egemenliğini kurması için güç gereklidir ama yeterli değildir. Çünkü (proletaryanın) iktidarı ele geçirmekle başlatıldığı «Komünizmi kurmak için ilerlemek, tüm insanlığı özgürlüğüne kavuşturmak gibi bir davayı gerçekleştirebilmesi asıl hegemonyasını kurmasına ve onay (consensus) sağlamasına bağlıdır. İşte bunun içindir ki, proletarya devletine hükmeden partinin, kendisine karşı (antagonist) olan güçleri, onlara karşı diktatorya ile eşanlamlı olan (aynı anlama gelen) bir egemenlik politikası izleyerek bastırmasına karşın, hegemonya ilişkisi çerçevesinde yönettiği gruplarla demokratik ilişkiler kurması gerekir» (M.S. 160); proletarya partisi ve proletarya devleti, devrimci-stratejiye kazanılabilecek gruplara karşı (kendi) hegemonyasını kullanırken, bu stratejiye kazanılma imkânı bulunmayan gruplara karşı da egemenliğini kullanacaktır (I. s.9).

Tarihi Maddecilikte (Matemalismo Storico) (S. 266-267) Gramsci şu görüşü savunur: Proletarya diktatoryası hegemonyanın kurulması sürecini kolaylaştırabilir ama asıl çaba «sivil toplum» ve onun ekonomik yapıyla uyumlu hale gelmesi üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. Çünkü bu uyum mekanik olarak (kendiliğinden) gerçekleşmez. İkisi arasındaki uyum ancak, ekonomik yapıda meydana gelen değişikliğin temsilcilerinin, yani proletarya diktatoryasının, yol gösterdiği devletin sağladığı yapısal çerçevede gerçekleştirilebilir. Tabii Gramsci'nin bu gözlemi, «Avrupa Sosyalist» toplumları için geçerli değildir. Çünkü bu toplumların en iyi bilinen Polonya ve Macaristan örneklerini ele aldığımız zaman, oralarda, emekçilerle devlet arasında çatışmalar çıktığını görebilmekteyiz. Dolayısıyla devlet sosyalizminin kurulduğu toplumlarla ilgili olarak en azından şunu söyleyebiliriz; devlet sosyalizminde, belirli bir ekonomik sistemin tem-

silcisi olarak görülen; ekonomik insan —Gramsci'nin deyişiyle **homo economicus**— yapının ortadan kalkmasıyla kendiliğinden ortadan kaybolmaz. Çünkü yeni **homo'nun** (insan) yaratılması, üstyapının, «sivil toplum» koku bir dönüşüm geçirmesi ile mümkündür. Bu insanı yaratmak, devrimci partiye ve kitlelerin tümüne düşen bir görevdir. SSCB'de üretim araçlarının ortak mülkiyeti ile üstyapı arasında gordüğümüz kopma da bu tür bir kopma değil midir? «'Sivil toplum' ekonomik yapı ile devlet arasında; devletin yasalarıyla, zor kullanma gücü arasında yer alır ve asıl koklu biçimde dönüşmesi gereken de odur. Bu tıllı bir dönüşüm olmalıdır; yani ne hukuki biçimcilikte, ne de bilim adamlarının kitaplarında kalan bir dönüşümle yetinilebilir. Sivil toplumun ekonomik yapıya uyumunu sağlayacak olan araç devlettir; 'yeter ki devlet böyle bir uyumu gerçekten istesin'. 'Sivil toplumun' propaganda ve ikna yöntemleriyle yeni yapıya ayak uydurmasını ve eski **homo economicus'un** hakettiği tüm övgülerle birlikte ölüp, toprağa gömülmeden, yokomasını beklemek; yeni bir ekonomi edebiyatı ve tamamen boş ve etkisiz bir ekonomik ahlâkçılık yaratmaktan başka bir işe yaramaz» (M.S. s.266-267).

«Düşünce ve ahlâk reformu» hegemonya çerçevesinde gerçekleşir. Hegemonya ise ancak, şerhlerden gelecek her türlü manipülasyonu (kullanma) boşa çıkaracak biçimde ona sahip çıkan kitlelerin yönetimi altında kurulabilir. Eğer kitleler, düşünce düzeyinde bu olgunluğa erişemezlerse —ki Gramsci'ye göre bu olgunluğa ancak, **Marksizmin yeni dünya görüşü olarak kitleler arasında yayılmasıyla** ulaşılabileceğini de belirtelim— o zaman onlara sadece «siyasal örgüte askerî diyebileceğimiz tipte, ilkel (birincil) bir bağlılık göstermenin ötesine pek geçmeyen bir siyasal rol düşer... kitleler 'aldatılır' ve ileride bugünkü sefaletlerine son vereceği, çelişkileri yok edeceği söylenen, cennet gibi bir toplum kurulacağı yolunda peygamberce vaatler, efsaneler, duygusal seslenişler ve eğitici söylemler ile uyutulmaya mahkûm olurlar» (M.S. 22). Proletaryanın önderlik etme durumunda olduğu bir devlette önemli olan yöneten ve yönetilen, hükümet eden ve hükümet edilen arasında ayırım olmasından çok, bu

ayırımı aşma yolunda bir çabanın bulunup bulunmadığıdır. «Yöneticileri yetiştirirken uyulması gereken temel bir (ön)koşul vardır: Her zaman yöneten ve yönetilenlerin bulunması mı istenmekte? yoksa böyle bir ayırımı anlamsız kılacak koşulların yaratılması mı istenmektedir?» (M.S. 17).

Proletarya dışındaki bütün sınıfların çıkarı bu ayırımın sürdürülmesinden yanadır, der, Gramsci. O zaman asıl sorun, sınıtlı devletten, yani proletarya diktatoryasından «düzenlenmiş topluma» (yani Komünizme) geçmesinin istenip istenmediği olmaktadır. Biddiğimiz geleneksel devletler bazı «ahlâki erdemlere ne kadar sahip olursa olsun» ve bunların «egemen sınıfları, siyasal ve kültürel hegemonya aygıtını» meydana getiren bütün öğelere ne derece sahip bulunursa bulunsun; bu devletlerin hiçbirisi yönetilenlerin, yöneticilere, yönetilenlerin fiilen kendi kendilerini yönetmeleri gibi bir sonuç doğuracak olan genel bir onay sağlamalarını ve bu bakımdan homojen bir durumun ortaya çıkmasını mümkün kılamaz. Hiçbir devlet, kitlelerin yöneticilik zihniyetini kazanmalarına imkân veren koşulları hazırlamaz. Bu yüzden, ancak son aşamasına ulaşmış bir sosyalizmin temel ideolojik belirtisi olan, kitlelerin kendi kendilerini yönetmeleri hali, köklü bir «düşünce ve ahlâk reformu»nun gerçekleşmesini izleyecektir. Bu, devrimci proletaryanın hegemonyasını ne ölçüde kurduğuna ve erişebildiği kendi kendini yönetme yeteneğine bağlıdır. «... Bu gerçekte ancak, yalnızca öbür sınıfları değil, bir sınıf olarak kendi kendisini de tasfiye etmeyi kabul eden ve bunu gerçekleştirebilen bir proletarya devletinde mümkündür» (M.S. 127-128). O halde, proletarya diktatoryasında, «düzenlenmiş toplum'un (ya da ahlâki devletin veya sivil toplumun) temel özellikleri ortaya çıktıkça, baskıcı-devletin zayıflayacağını tahmin edebiliriz» (M.S. 132).

Gramsci, «düzenlenmiş toplum'a geçtikçe, baskıcı devletin yerini yavaş yavaş, gece bekçisi görevi gören bir devlete bırakacağını, yani giderek, devletin ortadan kalkması doğrultusunda ilerleneceğini söyler:

«'Devlet-düzenlenmiş toplum' öğretisine göre devlet 'hükümetle' eşanlamlıdır ve devletin ilkin 'sivil toplumla' özdeş olduğu bir aşamadan daha sonra, gece bekçisi-devlete tekabül eden bir aşamaya geçirilir. Bu ikinci

aşamada, daha önce baskı uygulamak amacıyla kurulan örgüt artık yalnızca, düzenlenmiş topluma özgü nitelikleri uzun vadede yerleştirmek amacıyla kullanılır. Yani devletin otoriter ve baskıcı girişimleri günden güne azalır. Organik özgürlük çağını başlatmakla birlikte bu devlet, hiçbir zaman yeni bir 'liberalizm' olarak görülemez» (M.S. 132).

Düzenlenmiş topluma doğru gidiş, her geçen gün biraz daha etkin bir biçimde işlemeye başlayan sivil toplumun, siyasal toplum aleyhine genişmesi sayesinde mümkün olur; yani bireylerin kendi kendilerini yönetme yeteneği her geçen gün biraz daha artar. «Düzenlenmiş toplum»a geçiş veya daha kesin bir dille söylersek, devletin ortadan kalkış sorununu Gramsci «siyasal toplum» ile «sivil toplum» arasındaki ayırımın şu çok net ve net olduğu kadar da karmaşık eklemleme düzeyinde ele alır: «Devletin, aktif bir kültür faktörü olarak (yani yeni bir uygarlık, yeni bir insan ve yurttaş tipi yaratmak üzere başlayan hareketle etkili olan bir faktör olarak) bireylerle özdeşleşeceğini söylediğimizde, siyasal toplum içinde, karmaşık ve onunla tam anlamıyla eklemelenmiş bir sivil toplum yaratma yönünde bir istek bulunduğunu da varsaymış oluyoruz. Bu öyle bir sivil toplum olacaktır ki, orada her birey kendi kendine hükmedecek; fakat bu hükmedişle siyasal toplum arasında bir çatışma doğmayacaktır. Aksine bu, bireyin siyasal toplumdaki yerinin doğal bir uzantısı olacak ve onu organik biçimde tamamlayacaktır... Böylece yeni bir devlet hayatı biçimi çıkacaktır ortaya. Bu yeni hayatta, doğrudan bireylerden ve gruplardan gelen istek ve girişimler 'memurların hükümetinden' gelmediği halde yine de devlete 'özgü' bir nitelik taşıyacak ve (devlet hayatında belirli bir 'kendiliğindenlik' —spontanité— yaratacaktır)» (P.P. s. 165-166).

Defterler'in değişik yerlerinde ele aldığı devletin ortadan kalkış sorununu Gramsci bazan «siyasal toplumun ortadan kalkarak yerini düzenlenmiş bir topluma bırakması» (M.S. s. 75) bazan «siyasal toplumun sivil toplum içerisinde erimesi» (M.S. 94) bazan da devletin «düzenlenmiş toplum tarafından aşılması» (I. s. 155) olayı olarak görür.

«Devletin nihai amacını kendi ölümünde, kendi yokoluşunda bulduğu, yani siyasal top-

lumun sivil toplum tarafından özümlemesi gereğini belirleyen bir ilkelere bütünüdür» (Devletin ortadan kalkışı) (M.S. 94, 132).

Nonberto Bobbio bu konuda; «Gramsci, siyasal toplumun sivil toplum tarafından özümlemesinden söz ederken, tarih içerisinde oluşan genel bir eğilime değinmiş olmuyor; onun anlatmak istediği sadece üstyapı içerisinde meydana gelen bir özümlemedir ki bu da son kertede yapısal bağlam tarafından belirlenir» der, ve «Demek ki olan şu: Bir yandan siyasal toplum, sivil toplum tarafından özümlenirken, öte yandan da sivil topluma diyalektik olarak bağlı bulunan ekonomik yapı bir dönüşüm geçirmektedir» diye ekler. **(Gramsci e la concezione della società civile —Gramsci ve sivil toplum anlayışı—, s. 98).** Sınıf çatışmasının sona ermesi ve sınıfların ortadan kalkmasıyla birlikte devlet de aşılmış olur; sonunda o da ortadan kalkar. Çünkü sınıfsız toplumda, altyapı ile üstyapı arasındaki çelişki, aralarında karşılıklı bir uyum doğması nedeniyle «kendiliğinden» çözümlenmiş olacağından, orada, devlete düşen bir görev kalmaz.

Gramsci'nin kurduğu hegemonya teorisi olsun, sosyalist toplumlarda girişilecek «düşünce ve ahlak devrimi» teorisi olsun ancak, gelecekte uygulamaya konulacak süreçlerdir. Ya da bunu zaman zaman olguların doğruladığı, olağan dışı bir devrimci hipotez olarak görmek mümkündür. Daha önce yer yer göstermeye çalıştığım gibi, yeni bir deneyle karşılaşmadığımız sürece bu hipotezi doğrulayan olgulara ancak Çin Devriminin bazı yönlerinde raslayabiliyoruz. SSCB'ne gelince; Gramsci'nin 1926 yılında, SBKP'ni yöneten gruba yazdığı mektupta, tehlikeye işaret eder, feryatlar yükseltmesine karşın henüz, SBKP'nin çoğunlukla azınlık arasındaki diyalektik ilişkiyi kuramayacak durumda bulunduğunun; çünkü aslında daha o dönemde demokratik merkezîyetçilik aşamasını geride bırakarak «bürokratik merkezîyetçilik» aşamasına vardığının tam bilincinde olmadığı anlaşılıyor. Oysa bu durum, yöneticilerin gerek bilgiyi, gerekse gerçek kararları tekellerine almış olmalarından belliydi. Öte yandan burada çoğunluk ve azınlık ayırımı da aldatıcıydı; çünkü bunlar artık, devlet ve parti aygıtı içerisinde kurulan yeni iktidar ilişkilerinin ye-

niden üretilmesi dışında herhangi bir rol oynamaya durumunda değildiler. Kitlelerin etkin katılımı gözardı edilmişti.

Gramsci'ci düşüncenin en büyük erdemi, şüphesiz, Marksizmi, insanlığın mutlak özgürlüğüne kavuşması için mücadele vermeye yöneltmesinde aranmalıdır. Onun düşüncesinin en önemli yanları, bir yandan, kitleler arasında gerçekleştirilmesi gereken «düşünce ve ahlak» reformunu, önce sosyalizm mücadelesinin daha sonra da sosyalizmin gerçek anlamda kurulmasının en belirgin ideolojik belirtisi olarak görmesi ve öte taraftan da bunu, devrimci proletaryanın hegemonya gücüne ve kendi kendisini yönetme yeteneğini kazanmasına bağlamasıdır. Son analizde Gramsci'nin devrimci parti ve devlet anlayışı bizi kaçınılmaz olarak şu sonuca götürür: Ancak proletarya demokrasisi bağlamında bir anlam kazanan hegemonya-diktatorya sorunlarına, iktidarı ele geçirmeye çalışan ya da halen iktidarda bulunan partinin, kitlelerin çoğunluğunda «düşünce ve ahlak reformunu» gerçekleştirmek olan asıl tarihî görevini yerine

getirmemesi halinde herhangi bir çözüm bulunamayacaktır.

Bu konuda Salvadori şunları yazmakta:

«Proletarya devletinde demokrasi konusunda ne gibi ahlâkî güvenceler bulunacağı sorunu ancak, biçimsel (resmî) güvencelerin başka bütün güvencelerden önce gelen, temel bir güvenceye dayandırılması halinde çözülebilir: Bu temel güvence ise, kitlelerin kendi-kendilerini yönetme yeteneğini kazanmış olmalarıdır. Gerçekten de Gramsci'nin düşüncesinde, demokrasi, demokratik ideolojiye, yani, demokratik değerler konusunda beslenen olumlu tavıra tekabül etmez; proletarya demokrasisi, demokrasi praksisidir; kendi-kendini yönetmek ile aynı şeydir. Yeni bir düzenin biçimsel (resmî) güvenceleri de ancak ve ancak bu kendi-kendini yönetme yeteneğinde bulunabilir. Bilinçli ve eyleme geçmeye hazır durumda olan bir ortak irade kendi uygulanabilirliğini sağlamak için mutlaka bazı ussal yollar bulacaktır». (Salvadori, a.g.e., s. 56).

¹ «Kültürel bir reform yapmaya imkân var mı? yani daha önceden ekonomik bir reform yapılmadan ve toplumsal durumda ve ekonomik kesimde bir değişiklik ortaya çıkmadan (gerçekleşmeden) toplumun geri tabakalarında sivil bir bilinç uyandır-

mak mümkün mü? diye sorar Gramsci. «Düşünce ve ahlak reformu ekonomik bir reformdan bağımsız olamaz; ve hattâ düşünce ve ahlak reformunun somut içeriğini de ekonomik reform dediğiniz şey oluşturur.» (M.S.8)